

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม (Review Literature)

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านโป่งแยงนอก ถือเป็นวิสาหกิจชุมชนที่รวมกลุ่มกันจัดตั้งขึ้นมาเพื่อประกอบกิจการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมุ่งเน้นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ยังส่งเสริมการสร้างโอกาสและเพิ่มรายได้ทั้งระดับครัวเรือน ครัวย่อย และชุมชน (รัชณี รูปหล่อ และคณะ, 2556) การวิจัยนี้จึงสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาชาวบ้าน กระบวนการสร้างกลุ่ม และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

พื้นฐานแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คือการหนุนและต่อเนื่องกันที่เกี่ยวกับกระบวนการคิดตัดสินใจ และการดำเนินการอย่างสมดุล อันจะนำไปสู่กิจกรรม ผลผลิต และผลลัพธ์ในระดับของกลุ่มเป้าหมายเดียวกัน เพื่อมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน คือเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งและชุมชนพึ่งตนเองได้ (รัชณี รูปหล่อ และคณะ 2556) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงชี้ถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของประชาชนในทุกๆระดับ ไม่ว่าจะในระดับครอบครัว ชุมชน หรือ รัฐ ในการปฏิบัติงานหรือบริหารพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอประมาณ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาท มีเหตุผล และสร้างระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบต่าง ๆ อันอาจจะเกิดขึ้นจากภายนอก และภายในอย่างรอบคอบ ในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และความรอบรู้ที่เหมาะสม การดำเนินชีวิตควรใช้ความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี การดำรงชีวิตและปฏิบัติตน มุ่งเน้นการอยู่รอดปลอดภัย สร้างความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ ดังนี้

- ความพอประมาณ คือ ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคอยู่ในระดับพอประมาณ
- ความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

การดำเนินกิจการต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องมีความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

- ความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
- คุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ เป็นการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี เป็นแนวทางในการพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองในระดับต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอน ลดความเสี่ยงเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่างๆ โดยอาศัยความพอประมาณและสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติ และปัญญา การช่วยเหลือเกื้อกูล และความสามัคคี โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับหลักวิชาการ ใช้การพิจารณาวางแผนและขั้นตอนการปฏิบัติอย่างรอบคอบ โดยตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต ใช้สติปัญญาและความเพียรในการดำเนินชีวิต

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสิ่งที่นักวิจัยเห็นถึงความสำคัญและเชื่อมโยงถึงเกษตรกรในชนบทที่สามารถนำเอาแนวพระราชดำรัสไปประยุกต์ใช้ได้ โดยหลักสำคัญของความพอดีมี 5 ประการ คือ (1) ความพอดีด้านจิตใจ: ต้องเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประณีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวม (2) ความพอดีด้านสังคม: ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รู้จักผนึกกำลัง และที่สำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากฐานรากที่มั่นคง และแข็งแรง (3) ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด และที่สำคัญใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศ เพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงอยู่เป็นขั้นเป็นตอนไป (4) ความพอดีด้านเทคโนโลยี: รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการ และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเราเองและสอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเอง (5) ความพอดีด้านเศรษฐกิจ: เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่ พอกิน สมควรตามอัตภาพ และฐานะของตน

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ยังได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมเพื่อให้เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความแข็งแรงพอ ก่อนที่จะไปผลิตเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ โดยยึดหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 มีความพอเพียง เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัดและจัดการใช้ง่าย ชั้นที่ 2 รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา การพัฒนาสังคม ชั้นที่ 3 สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจภาคองค์กร พัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุนการตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้มีการพัฒนาเป็น “เศรษฐกิจชุมชน” ที่เป็นระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่มีลักษณะองค์รวม ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและรวมถึงระบบ คุณค่า โดยที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ดี ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด เรียนรู้ และร่วมตัดสินใจ คิดเป็น ทำเป็น และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาวด้วยการพัฒนากลุ่มอาชีพของชุมชนขึ้นมา จนเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการประกอบอาชีพและเลี้ยงดูตนเอง (ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, 2556) สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (เสรี พงศ์พิศ, 2552) โดยที่การพัฒนาจะต้องมุ่งเน้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไป โดยด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ลดหนี้สิน ซึ่งจะสามารถเพิ่มทรัพย์สินได้ ในขณะที่ด้านสังคมคือ การพัฒนาด้านความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้ปราศจากความขัดแย้ง มีความสามัคคีกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข (อินท์ชลิตา วัชรจิระโชติ, 2556)

2.2 แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม

บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) นักทฤษฎีวัฒนธรรมวิพากษ์ชาวฝรั่งเศส เป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มนำแนวคิดเรื่องทุนประยุกต์ใช้ศึกษาวัฒนธรรม โดยได้นิยามความหมายของ “ทุน” ว่า สิ่งใดจะกลายเป็นทุนได้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นได้ทำหน้าที่ในฐานะความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม (Function as Social Relation of Power) จากนั้น บูร์ดิเยอ ได้แบ่งประเภทของทุนออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) เป็นทุนที่เกิดจากการสะสมความมั่งคั่งของรายได้และทรัพย์สินที่อยู่ในรูปของเงินทอง อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชร นิลจินดา รถยนต์ หุ่น เป็นต้น ทุนประเภทนี้สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนประเภทอื่นตามมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ 2) ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นรูปแบบของโครงสร้าง สถาบัน เครือข่ายและความสัมพันธ์ซึ่งปัจเจกบุคคลสามารถใช้ในการดำรงรักษาและพัฒนาตนเองเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคม

ตามที่ตนเองต้องการ พุนทางสังคมเป็นเสมือนทรัพยากรประเภทหนึ่งที่สามารถนำไปเอื้อประโยชน์ ทางสังคม ให้แต่ละคนตามกลุ่มที่สังกัดตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน หมู่บ้าน สถานที่ทำงาน กลุ่มธุรกิจ เป็นต้น 3) พุนทาง สัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เป็นสถานภาพ ชื่อเสียง หรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นที่ทำให้ เจ้าของพุนเกิดการได้เปรียบหรือได้รับผลประโยชน์ต่างๆ และ 4) พุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) บูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) นิยามไว้ว่า เป็นพุนที่สะสมอยู่ในตัวตนของแต่ละบุคคล วัตถุสิ่งของ และที่อยู่ใน รูปแบบของสถาบัน ซึ่งแต่ละบุคคลได้รับการหล่อหลอมและผลิตซ้ำ เพื่อสืบทอดผ่านทางระบบการศึกษา ผลผลิตที่ได้จากการสะสมพุนทางวัฒนธรรมคือ รสนิยม (Taste) ซึ่งจะสร้างความแตกต่างและเป็นเครื่องมือที่ใช้ธำรงรักษาระดับชั้นในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป

แนวคิดพุนนิยม ของ บูดิเยอ (Pierre Bourdieu, 1983) กล่าวว่าพุนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่มี 3 รูปแบบ กล่าวคือ 1) ในตัวคน (embodies state) เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนและกลุ่มคนมาอย่างยาวนาน ได้แก่ ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่มและความเชื่อ 2) ในรูปแบบของสินค้าวัฒนธรรม (objectified state) เป็น สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น รูปภาพ หนังสือ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลก และ 3) ความเป็นสถาบันซึ่ง สามารถทำให้เกิดความเป็นรูปธรรม (institutionalization state) ได้แก่ กติกา การยอมรับที่หลากหลาย ๆ คนเห็น ร่วมกัน เช่น การยอมรับในสถาบันพระมหากษัตริย์ วัดและโรงเรียน การศึกษาวัฒนธรรมของบูดิเยอร์จะไม่ เน้นคำตอบในเชิงเศรษฐศาสตร์ หากแต่ได้ให้ความสำคัญในการศึกษาทรัพยากรบุคคล จิตสำนึกในศักดิ์ศรีและ อำนาจแห่งตน การสร้างวัฒนธรรมที่มีการเท่าเทียมกัน

ในขณะที่ Storey (1999) นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษา เห็นว่า พุนทางวัฒนธรรมเป็นการสะสม ของความรู้ ความคุ้นเคย และความรู้สึกของแต่ละบุคคลในเรื่องภูมิหลังครอบครัว การลงทุนทางด้านการศึกษา และสถานภาพทางสังคมซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในชีวิตที่แตกต่างกันพุนทางวัฒนธรรมที่แต่ละบุคคลสะสมมา จะมีอิทธิพลต่อพื้นฐานการรับรู้วัฒนธรรมที่ครอบงำหรืออำนาจที่มีอิทธิพลในสังคมว่าเป็นเรื่องธรรมดา ส่วน Griswold (2004, pp. 93 – 95) นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์และวัฒนธรรมศึกษาอธิบาย ความหมายพุนทาง วัฒนธรรมจากแนวคิดของบูร์ดิเยอเพิ่มเติมว่า วัฒนธรรมอาจถูกมองในฐานะเป็นพุนชนิดหนึ่งที่สามารถสะสม และนำไปลงทุนได้เหมือนดังเช่นพุนทางเศรษฐกิจ หรือสามารถนำไปแปรรูปเป็นพุนทางเศรษฐกิจได้ พุนทาง วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการรับรู้รสนิยมทางศิลปวัฒนธรรมรวมถึงรูปแบบการใช้ชีวิต ด้วยการมองพุนทาง วัฒนธรรมว่าเป็นการสะสมพุนชนิดหนึ่งที่นำไปสู่การรับรู้ของอำนาจที่มีอิทธิพลในสังคม (อุทิศ ทาหอม พิชิต วันดี และสำราญ ธุระตา, 2558)

ทุนทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้มี 7 สาขา คือ 1) ภาษา 2) วรรณกรรมพื้นบ้าน 3) ศิลปะการแสดง 4) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 6) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 7) กีฬา ภูมิปัญญาไทย¹ นอกจากนั้น ทุนทางวัฒนธรรมยังหมายรวมถึงมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ภาษาวรรณกรรม เอกสารโบราณ จดหมายเหตุ ศิลปะการแสดง และงานศิลปกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสร้างสรรค์ไว้จนสืบทอดมาเป็นมรดกวัฒนธรรมให้แก่อนุชนได้นำมาศึกษาเรียนรู้และซาบซึ้งในสุนทรียแห่งความงดงามของเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยอย่างไม่ขาดสาย

กล่าวได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาตินับเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมหาศาล ดังนั้น การธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ โดยคำนึงถึงปัจจัยอันเป็นประโยชน์ที่ชุมชนและประชาชนจะได้รับอย่างเต็มที่ทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) กล่าวถึงการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิต และการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้หลักการพัฒนาพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมไทย อันจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยเหตุที่ทุนทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคม และเป็นจุดแข็งที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจและทุนอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เป็นพลังขับเคลื่อนการเสริมสร้างการกินดีอยู่ดีมีความสุขร่วมกันของคนในชาติ นอกจากนี้ ทุนทางวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศให้มีความเข้มแข็งอีกทางหนึ่งด้วย การพัฒนาคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดผลิตภัณฑ์และการบริการทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งแก่กรมศิลปากรเนื่องจากกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นภารกิจหลัก ประกอบกับเป็นนโยบายของรัฐบาลด้วยเช่นกัน

การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม

* อธิบดีกรมศิลปากร.

¹ กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, “๙ สิ่งควรรู้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”, วัฒนธรรม, ๕๑,๓ (ต.ค. – ธ.ค.๕๕), หน้า ๖๖ – ๖๗.

จากความหมายและความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมที่กล่าวข้างต้น และสอดคล้องกับ กรมศิลปากร ที่ได้กำหนดแนวทางในการส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชนด้วยการสร้างต้นแบบและต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้นใหม่อีกหลายเส้นทาง เพื่อรักษาองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายให้คงอยู่ ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ชุมชนนำองค์ความรู้จากมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไปใช้ในการสร้างสรรค์ พัฒนาต่อยอดให้มีคุณภาพหรือศักยภาพตามความเหมาะสมต่อเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดการสร้างต้นแบบและต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์จากทุนทางมรดกศิลปวัฒนธรรมให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งการสร้างสรรค์ต่อยอดผลิตภัณฑ์แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชน โดยส่งเสริมชุมชนในการสร้างผลิตภัณฑ์อันเป็นมรดกภูมิปัญญาให้ท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดฝีมือช่างพื้นถิ่นให้คงอยู่ เช่น โครงการต่าง ๆ ของสำนักศิลปากรในส่วนภูมิภาค ได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ดินเผาสมัยทริภุญไชยของกลุ่มบ้านหม้อดินเผาบ้านสันเหมือง ตำบลหนองล่อง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทริภุญไชย สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ดำเนินการถ่ายทอดความรู้จากผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรมจากคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ดินเผา ศิลปะทริภุญไชยและเอกลักษณ์จังหวัดลำพูน โครงการศิลปะจากแหล่งโบราณคดีสู่งานผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วย โดยกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน ได้นำองค์ความรู้จากลวดลายงานศิลปกรรมต่าง ๆ ในแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ มาสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วย 4 ประเภท คือ เครื่องถ้วยประเภทชุดอาหาร แผ่นกระเบื้องประดับผนังและพื้น ชุดโต๊ะหมู่บูชา และงานศิลปะประยุกต์ โครงการส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชนจากทุนศิลปวัฒนธรรม: เครื่องแก้วโบราณจากฐานความรู้โบราณคดี โดยชุมชนตำบลเจียด อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับสำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี ซึ่งมีแนวความคิดว่า “ของเก่าเอาไว้ดูของใหม่เอาไว้ขาย” ชุมชนจึงได้ทำผลิตภัณฑ์ที่ระลึกตามรูปแบบเดิมไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป เป็นต้น

2. การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม โดยนำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า เช่น โครงการผลิตของที่ระลึกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ โดยคัดเลือกผลงานทัศนศิลป์ชิ้นเยี่ยมของศิลปินคนสำคัญมาจัดทำเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์คุณภาพเยี่ยม ของที่ระลึกทั่วไป เครื่องเขียน และเครื่องแต่งกาย เช่น ผลงาน ชื่อ ความรักของแม่ โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณประยัด พงษ์ดำ เป็นต้น โครงการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม : จัดทำของที่ระลึก เครื่องประดับจี้ทองคำฝังพลอยสมัยทวารวดี ต้นแบบจากโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าให้คงอยู่

รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัด
สุพรรณบุรีด้วย โครงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ต้นแบบจากมรดกศิลปวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พิมาย ชุดหนังสือ 3 มิติ โบราณวัตถุชิ้นเยี่ยม และประติมากรรมหินทรายประยุกต์เพื่อทำที่เสียบปากกา เป็น
ต้น

3. การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรม เป็นการนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมที่บูรณาการแหล่งวัฒนธรรม มรดกศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม และ
ผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องตามเส้นทาง ซึ่งกรมศิลปากรได้กำหนดเส้นทางไว้เป็นเบื้องต้นแล้วกว่า 10 เส้นทาง โดยมี
วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มรายได้แล้ว
ยังเป็นการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศ เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูอัต
ลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยให้ดำรงอยู่ยั่งยืนต่อไป

ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อ
สร้างประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคมแก่ชุมชนได้ เนื่องจากเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้วว่า บ้านโป่งแยงนอก อำเภอ
แมริม เป็นแหล่งเพาะปลูกสตอเบอรี่ที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่สำคัญ
ของจังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเกษตรกรโดยการสร้างเครือข่ายให้
คนในชุมชนช่วยกันคิดช่วยกันทำและนำมาซึ่งรายได้ที่ยั่งยืนต่อไป แต่จำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือทั้งจาก
ภาครัฐและเอกชนที่มีความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์ ให้ร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างจริงจัง โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน
คือ การธำรงรักษาไว้ซึ่งสินค้าเอกลักษณ์ดั้งเดิม

2.3 กระบวนการสร้างกลุ่ม

กิตติชัย รัตนะ (2549) กล่าวว่า “กลุ่ม” หมายถึงบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและ
กัน ภายใต้แบบแผนการปฏิบัติต่อกันและเป็นที่ยอมรับกันในบรรดาหมู่สมาชิกของกลุ่มเอง รวมถึงกลุ่มอื่นๆที่
กลุ่มนั้นมีปฏิสัมพันธ์ด้วย กลุ่มเป็นการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกันและมีเป้าหมายร่วมกัน
ชัดเจน การรวมกลุ่มกันเกิดขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน ซึ่งเมื่อตั้งใจจะร่วมมือกันดำเนิน
กิจกรรมแล้ว เชื่อว่ากลุ่มนั้นจะมีพลังเกิดขึ้น และหากมีการจัดตั้งกลุ่มที่เป็นระบบทั้งโครงสร้างและการทำงาน
ก็จะทำให้กลุ่มนั้นได้รับความเชื่อถือในชุมชนและสังคม เมื่อกลุ่มสามารถขยายกิจกรรมออกไปได้กว้างขวาง
กลุ่มนั้นก็จะมีการพัฒนาการจากที่เป็นการรวมแบบกลุ่มเล็กๆ กลายเป็นกลุ่มใหญ่ในระบบเครือข่าย (Network)
ซึ่งในที่สุดจะทำให้กลุ่มและเครือข่ายที่รวมกันก่อตั้งขึ้นมามีพลังต่อรองในชุมชน และสามารถนำพลังของกลุ่ม
ผลักดันงานพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ ท้องถิ่นและทรัพยากรได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน นักการจัดการชุมชนและสิ่งแวดล้อมให้ความสำคัญกับกลุ่มมากขึ้น เนื่องจากได้มีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นในเกือบทุกชุมชน เพียงแต่กลุ่มต่างๆ เหล่านั้นจัดตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามยังมีกลุ่มต่างๆ อีกมากมาย ที่ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมใดๆ ของกลุ่มให้มีความเข้มแข็งตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการรวมตัวของกลุ่มมีลักษณะไม่เหนียวแน่นทั้งในเชิงโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ทำให้กลุ่มอาจต้องยุติการดำเนินกิจกรรมไป ดังกรณีตัวอย่างของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรชุมชนบ้านโป่งแยงนอกที่ผู้วิจัยสนใจศึกษานี้

การรวมกลุ่มของคนเกิดจากความใกล้ชิดที่มีความรักใคร่ชอบพอกัน สนับสนุนกันโดยเฉพาะกลุ่มคนที่ต้องพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ หรือใกล้ชิดกันทางกายภาพของถิ่นที่อยู่อาศัย กิติชัย รัตน์ะ (2549) กล่าวว่าปัจจัยของการเกิดกลุ่มประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. มีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นร่วมกัน (Activities) การรวมกลุ่มของคนจะมีกิจกรรมเกิดขึ้นเสมอซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่แสดงถึงความสนใจร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มที่จะกระทำร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย และเชื่อมโยงกับความรู้ประสบการณ์ หรือภูมิปัญญาที่สมาชิกมีอยู่

2. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) กล่าวคือ การมีปฏิริยาโต้ตอบในเชิงปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มด้วยตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะขยายกิจกรรมการดำเนินงานออกไปให้สังคมได้รับรู้และเห็นประโยชน์ของกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น

3. มีความรู้สึกร่วม (Sentiments) ความเป็นกลุ่มจะต้องทำให้สมาชิกของกลุ่มทั้งหมดมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะการทำให้เกิดความรู้สึกร่วม ซึ่งอาจได้รับการกระตุ้นจากการมีจิตสำนึกเดียวกัน เห็นปัญหาร่วมกันและต้องการแสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาที่ร่วมกัน

องค์ประกอบของกลุ่ม

1. ผู้นำกลุ่ม (Leader) การเกิดขึ้นของกลุ่มส่วนมากมักจะเริ่มต้นจากบุคคลกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่งมาร่วมตัวกันด้วยเหตุปัจจัยเดียวกัน ผู้นำกลุ่มอาจเกิดขึ้นมาจากการรวมกลุ่มตั้งแต่เริ่มแรก หรืออาจเกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มแล้วก็ได้ โดยผู้นำกลุ่มจำมีอำนาจในการบริหารจัดการกลุ่ม

2. สมาชิกกลุ่ม (Member) คือ บุคคลที่อยู่ภายใต้วัตถุประสงค์ และกฎเกณฑ์ของกลุ่ม แต่ละกลุ่มอาจมีสมาชิกตั้งแต่สิบคนจนถึงหลายร้อยคนก็ได้ ส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มจะมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมที่คล้ายคลึงกัน เช่น เป็นเกษตรกรในหมู่บ้าน หรือเป็นกลุ่มสตรี สมาชิกกลุ่มจะมีบทบาทสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

3. กฎระเบียบของกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม ต้องอาศัยความเข้าใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จึงจำเป็นต้องให้สมาชิกกลุ่มมีกฎเกณฑ์ กติกา หรือข้อบังคับที่จะใช้เป็นบรรทัดฐานในการทำงานของกลุ่ม

4. คณะบริหารจัดการกลุ่ม เป็นบุคคลที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ที่ได้รับการคัดเลือกหรือพิจารณาแล้วว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นตัวแทนของกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ ที่กลุ่มกำหนดขึ้นมา เช่น ประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เภรณญิก เป็นต้น คณะบริหารกลุ่มมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดท่าทีและกิจกรรมของกลุ่มที่จะขับเคลื่อนออกไป และคณะผู้บริหารควรผลัดเปลี่ยนกันตามวาระ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่นๆ สามารถเข้ามาบริหารกลุ่มได้

5. ทรัพยากรเพื่อบริหารจัดการ เช่น งบประมาณ เครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ ที่กลุ่มได้ระดมให้มีขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำเนินงาน นอกจากการระดมงบประมาณจากสมาชิกกลุ่มแล้ว ยังสามารถแสวงหาจากแหล่งทุนหรือแหล่งความช่วยเหลือภายนอกได้

การสร้างเครือข่าย (Networking)

เครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของการสร้างเครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนนั้นๆ ดังนั้น การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย เป็นการพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายมีการจัดระบบให้กลุ่มคนที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

เครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception) สมาชิกในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) หมายถึง การที่สมาชิกมองเห็นจุดหมายในอนาคตที่เป็น

ภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

3. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits) ผลประโยชน์ครอบคลุมทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน เป็นความต้องการของมนุษย์ในเชิงปัจเจก เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ เป็นต้น สมาชิกของเครือข่ายเป็นมนุษย์ที่ต่างก็มีความต้องการเป็นของตัวเอง (human needs) ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation) เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์อันดีเพื่อนมากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง

5. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ

6. มีการเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependent) เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

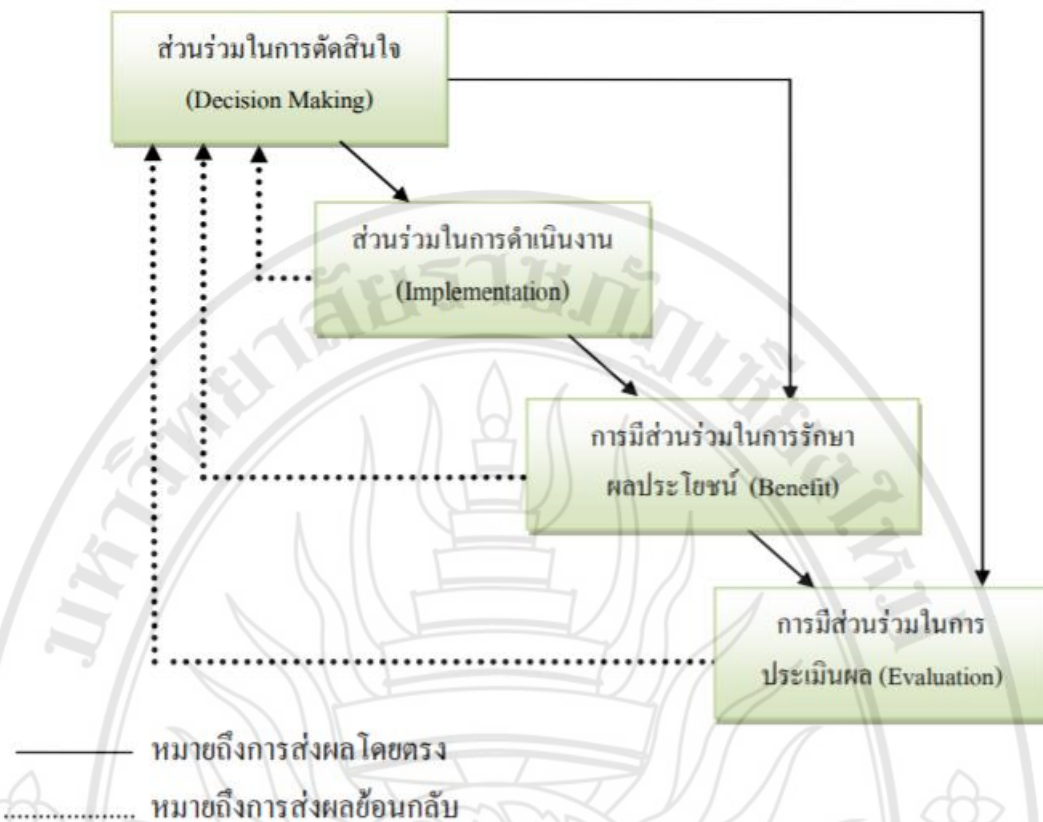
7. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านการเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน

มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

2.4 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1980) เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมเป็น 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้นประการแรกสุดคือ การกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ จากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานตามโครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์โดยวิธีใด เช่น การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารงาน การประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคม
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตคือ ความเห็น ความชอบ และความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มได้

ภาพที่ 2.1 วงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของโคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980)

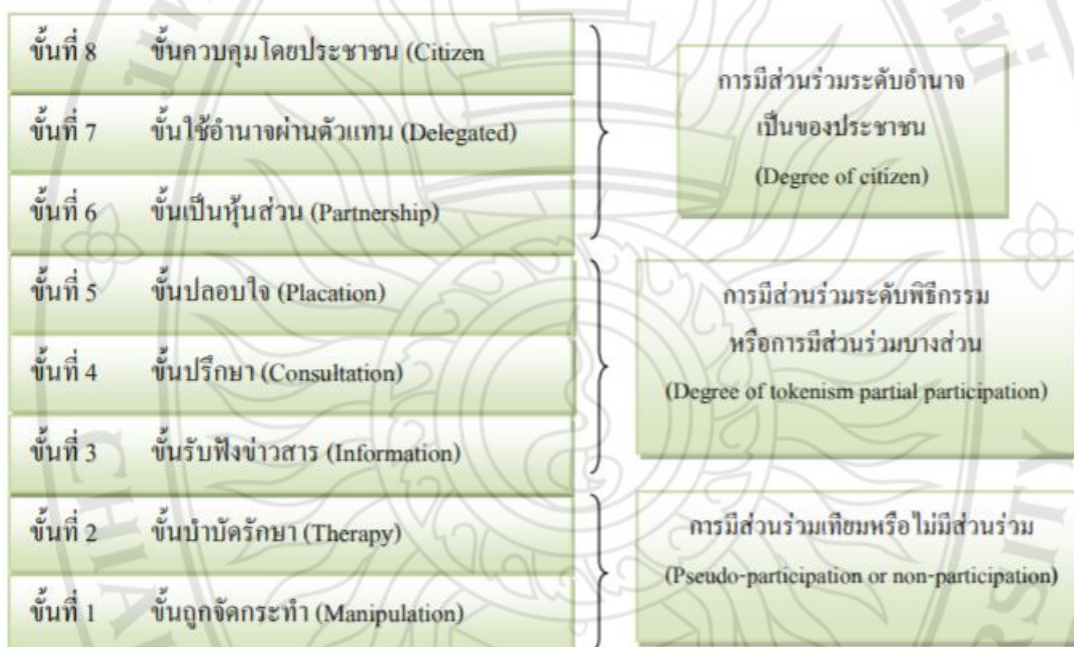
นอกจากนี้ Cohen and Uphoff (1980) ได้เสนอลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้บริหารเพิ่มเติม คือ

1. การร่วมประชุมกลุ่มผู้ทำกิจกรรมในสถานประกอบการนั้น ๆ กล่าวคือผู้บริหารกิจกรรมได้มีส่วนร่วมในการเข้าประชุมตามวัน และเวลาที่มีการประชุม
2. การร่วมวางแผนในการประกอบธุรกิจ คือ การที่บุคคลซึ่งเป็นผู้บริหารกิจกรรมมีส่วนร่วมในการเสนอแนวความคิดใหม่ ๆ ในการปรับปรุงกิจกรรมในธุรกิจ เช่น การตลาดก็มีการเสนอให้หาตลาดใหม่ก็ถือว่าเป็นการร่วมวางแผน เป็นต้น
3. การร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรม คือการที่ผู้บริหารกิจการมีส่วนในการคัดเลือกกิจกรรมที่จะมีขึ้นในสถานประกอบการนั้น ๆ
4. การร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ คือการที่ผู้บริหารได้มีโอกาสลงมือทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นในสถานประกอบการนั้น ๆ
5. การร่วมประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ คือการที่ผู้บริหารกิจการมีโอกาสเป็นผู้ตรวจสอบและติดตามผลงานของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

6. การร่วมได้รับประโยชน์จากการประกอบกิจการ คือการที่ผู้บริหารกิจการมีโอกาสได้เงินเดือน หรือโบนัสเพิ่มมากขึ้นจากเดิม

สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980) จะต้องประกอบด้วย การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประชาชน 4 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ว่า จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนในการประเมินผลโครงการ

Arnstein (1969) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะเป็นขั้นบันได (Participation leader) 8 ขั้น ดังภาพประกอบ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.2 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม (Arnstein, 1969)

จากภาพที่ 3 ในขั้นตอนของบันได คือ ขั้นถูกจัดกระทำและขั้นที่สอง คือ ขั้นบำบัดรักษานั้น เรียกว่า การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจในกรณีนี้ จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่อยู่ในอำนาจเท่านั้นทำหน้าที่ตัดสินใจโดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหา วิธีการของการตัดสินใจหรือตำแหน่ง และอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้นขั้นที่สองนี้ สร้างขึ้นมาเพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสองขั้นนี้ ไม่ใช่การทำให้ประชาชนเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผน

หรือการควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้กุมอำนาจอยู่ดำเนินการให้การศึกษา หรือทำงานรักษาผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

บันไดระดับที่สามถึงห้า ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่สาม ขั้นรับฟังข่าวสารและขั้นที่สี่ ขั้นปรึกษานั้น ความเห็นหรือข้อคิดของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่าความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ในระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนขั้นที่ห้า ขั้นปลอบใจเป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วม บางส่วนที่ยอมให้คนจนให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชนซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าสู่ขั้นที่หก ขั้นเป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้สามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลประโยชน์เสีย (Trade-offs) กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่เจ็ดขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่แปดขั้นควบคุมโดยประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) นี้ มองความเข้มของการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีพิสัยของความเข้มตั้งแต่การไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ การวัดความมีส่วนร่วมของ Arnstein ที่แบ่งออกเป็น 8 ขั้น การแบ่งเช่นนี้ทำให้สามารถวัดได้อย่างละเอียดครอบคลุม แต่ก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเนื่องจากการมีส่วนร่วมในแต่ละระดับมีความคาบเกี่ยวกัน อย่างไรก็ตาม Arnstein แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้นของตนให้เป็น 3 ขั้นใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นการทำคู่ขนานไว้ในขั้นบันได 8 ขั้นของ Arnstein ดังที่เสนอไว้ในแผนภาพแล้วโดยเนื้อหาการแบ่งเป็น 3 ขั้นใหญ่ ๆ พอสรุปได้ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นแต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับฟัง และการยอมรับเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

จากที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Arnstein การมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพนั้น ผู้

เข้าไปร่วมจะต้องมีอำนาจและการควบคุมอย่างแท้จริง ในอันที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้บังเกิดผล ขึ้นมามิใช่เพียงแต่เข้าไปมีส่วนร่วมเฉย ๆ

Delbecq and Andrew (1971) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การ จัดลำดับความสำคัญ ดำเนินการ และติดตามประเมินผลความสำเร็จของโครงการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและ ปรับปรุงให้โครงการมีประสิทธิภาพและสำเร็จตามวัตถุประสงค์

Vroom and Deci (1970) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นปริมาณของอิทธิพลที่ปัจเจกบุคคลรู้สึกว่ ได้เข้าไปร่วมในการตัดสินใจและบุคคลจะได้รับความพึงพอใจจากการท างานที่มีประสิทธิภาพโดยตัวบุคคลจะ พัฒนาความผูกพันที่มีต่องาน และจะสามารถทำงานได้ดีตลอดจนสามารถขยายเป้าหมายขององค์การได้อย่าง มีประสิทธิภาพ นั่นคือปรัชญาของแนวความคิดในการควบคุมตนเองมิใช่ควบคุมองค์การ

Keith (1972) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ (Mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของ การเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุผลเร้าใจให้กระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นโดยให้เกิดความรู้สึก รับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

Reeder (1974) ได้ให้ความหมายเจาะจงถึงการมีส่วนร่วมว่า เป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ทั้งใน ลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

สุนิตย์ มะลิวัลย์ (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง ความร่วมมือของบุคคลหรือ กลุ่มบุคคลที่มีความเห็นตรงกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโครงการหนึ่งเพื่อบรรลุ วัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้

สุธี วรประดิษฐ์ (2553) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผลต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงวิถีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่าง กันในลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจและการได้รับข้อมูลข่าวสาร Delbecq and Andrew (1971) กล่าวว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น 5 ขั้นตอนคือ

1. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน
2. การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต
3. การกำหนดกิจกรรม
4. การดำเนินกิจกรรม
5. การประเมินผลกิจกรรม

ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางโดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

จากความหมายดังกล่าวผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบด้วยกันไม่ว่าจะเป็นของบุคคลหรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินงาน เกิดการพัฒนา และเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้การดำเนินงาน หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนงานหรือโครงการเกิดประสิทธิผล

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐ ซึ่งสามารถจะแบ่งระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้ (การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม, 2553)

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการ มีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์
2. การรับฟังความคิดเห็น (Consult) เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์
3. การเกี่ยวข้อง (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็น และความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย
4. ความร่วมมือ (Collaboration) เป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ
5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Empower) เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด

สรุปได้ว่า การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำได้หลายระดับ และหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่าย ๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ค่าใช้จ่ายและความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง” (นิยามของคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา World Commission on Environment and Development ในรายงาน Our Common Future 1987) การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมความถึง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โครงการพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปในระดับที่ยังรักษาความสมดุลที่ดี ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมา

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) สะท้อนถึงการที่โครงการพัฒนาต่างๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วม (ร่วมแรงงาน ร่วมสมทบทุนงบประมาณ ร่วมหาวัสดุสิ่งของหรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชน) ซึ่งต้องมีการบริหารจัดการชุมชน คน และทุนของชุมชนให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่อง พร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสม เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่แค่เพียงรูปแบบที่เป็นแค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองอ้างถึงประชาพิจารณา แต่เป็นการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง แสดงความคิดเห็นและจัดการชีวิตของตนเอง

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ ประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน การวางแผนร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการดังนี้คือ

1. หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์การทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบ จำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส

2. หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก

3. เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546: 34)

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา คือ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้ ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากลุ่มอาชีพในชุมชน

ธวัชชัย สุจริตรกุล (2554) ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้านการผลิตลำไย อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 16 คน และใช้แบบสอบถามและแบบประเมินตัวชี้วัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน พบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรผลิตลำไยสาคร 1 มี การแบ่งหน้าที่กันชัดเจน มีการระดมทุนจากสมาชิก การตลาดมีการประชาสัมพันธ์ การขายผ่านพ่อค้าคนกลาง

การเรียนรู้โดยวิธีทดลองปฏิบัติด้วยตนเองกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมี 8 ขั้นตอน คือ (1) การสำรวจพื้นที่ (2) การกำหนดเป้าหมายและจัดทำตัวชี้วัด (3) การประเมินวิสาหกิจชุมชนก่อนการพัฒนา (4) การจัดทำยุทธศาสตร์ (5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (6) การจัดทำแผนพัฒนา (7) การติดตามการดำเนินงาน และ (8) การประเมินวิสาหกิจชุมชนหลังการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตลำไยสาคร 1 มี 5 ด้าน คือ (1) ยุทธศาสตร์ด้านการผลิตลำไย (2) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการทุน (3) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ กลุ่ม (4) ยุทธศาสตร์ด้านการตลาด (5) ยุทธศาสตร์ด้านการเรียนรู้ ปัจจัยการพัฒนามี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทั่วไปที่ เป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำกลุ่ม สมาชิก ระบบการบริหารงานและการเรียนรู้ ปัจจัยทั่วไปที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต อายุการเก็บเกี่ยวและการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องปัจจัย 2 คือ ปัจจัยเฉพาะด้านการผลิตลำไย ได้แก่ ปัจจัยด้านเงินทุน ตลาด การผลิต การบริหารจัดการ และแรงงาน

ปนัดดา สุขเกษม (2548) พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ คือ การส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมด้านอาชีพจากภายในและภายนอกแก่สมาชิกเพื่อนำไปประกอบอาชีพ มีการพัฒนาคุณภาพสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด และการเป็นสมาชิกของกลุ่มอาชีพทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น มีงานทำ ลดปัญหาการว่างงาน สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพมั่นคง และพัฒนาให้กลายเป็นอาชีพหลักได้ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐ และภาคเอกชน ผลจากปัจจัยแห่งความสำเร็จสู่แนวทางเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนา พบว่า บริบทชุมชนจากฐานทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินการกลุ่มอาชีพ แต่จะต้องบริหารจัดการกับสภาพการณ์ปกติในท้องถิ่น คือ กลุ่มมีการรวมตัวแบบหลวมๆ สมาชิกไม่ค่อยมีส่วนร่วม มีเพียงผู้นำและแกนนำดำเนินการเป็นหลัก ผลิตภัณฑ์ขาดความหลากหลาย การบริหารจัดการอ่อนด้อย จึงมีกลยุทธ์การพัฒนา ได้แก่ การจัดทำแผนธุรกิจตามแนวทางของการดำเนินธุรกิจที่ได้มาตรฐานและสอดคล้องกับบริบทของกลุ่มอาชีพ จึงจะนำไปสู่ความเข้มแข็งได้อย่างเหมาะสม (ชไมพร สืบสุโท, รัตนา สีดี และฉวีกันต์ สุริยะสาร, 2554)

ย่าอะ อุศมา (2549) ศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะพร้าวผลอ่อนของ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เพื่อศึกษาศักยภาพ ปัญหาและความต้องการในการแปรรูปมะพร้าวผลอ่อนของกลุ่มแปรรูปน้ำมะพร้าวผลอ่อน และกลุ่มแปรรูปผลผลิตมะพร้าวผลอ่อน และศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะพร้าวผลอ่อน เป็นวิสาหกิจชุมชนของตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ สมาชิกกลุ่มแปรรูปน้ำมะพร้าวผลอ่อน และสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลผลิตมะพร้าวผลอ่อนรวม 20 คน ผลการศึกษาพบว่า แนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของตำบลเกาะแก้ว มี 2 ประเด็น คือการนำมะพร้าวที่ยังไม่แก่มาทำขนมบูหงาบูตะ และน้ำมะพร้าวที่เหลือมาทำ

น้ำส้มสายชูหมักเพื่อขายและบริโภคเองในครัวเรือน และขายเป็นการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายให้กับครอบครัว การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของตำบลเกาะแก้วจัดอยู่ในระดับ 1 คือ วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนที่มีการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตที่จะนำไปกินไปใช้ได้อย่างพออยู่พอกินมุ่งเน้นการลดรายจ่าย ทั้งระดับครอบครัวและชุมชน ทั้งยังสามารถพัฒนาเป็นระดับ 2 ได้ คือ วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา ได้แก่ วิสาหกิจที่มีการประกอบเพื่อให้เกิดผลผลิตมีพอกินพอใช้เพื่อการลดรายจ่ายและมีส่วนเหลือ สามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายเพื่อก่อให้เกิดรายได้เพิ่ม นำไปสู่การอยู่ดีกินดีของ ครัวเรือน ชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อให้เป็นวิสาหกิจชุมชนต่อไป

ขวลิท สันถะโกล และคณะ (2548) ได้ศึกษารูปแบบเครือข่ายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันตก ในมิติของการตลาด การผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการแลกเปลี่ยนความรู้โดยเน้นการตลาดเป็นหลัก ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาบริบทชุมชนและศักยภาพของกลุ่มอาชีพ ผลการวิจัยพบว่า บริบทและศักยภาพของกลุ่มอาชีพมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ผลิต การบริหารจัดการของคณะกรรมการบริหารกลุ่มและคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่ม โดยยังไม่มีมีการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน กระบวนการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนด้วยการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ผลการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือขององค์กรเพื่อการสนับสนุนการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนยังไม่ชัดเจน จึงแนะนำให้มีการศึกษากระบวนการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนต่อเนื่องเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาศักยภาพเชิงธุรกิจ

ศิริวรรณ เจนการ และคณะ (2545) พบว่าธุรกิจชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การดำเนินงานของธุรกิจชุมชนมีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มขึ้นอยู่กับปัจจัยความเข้มแข็งพัฒนาจากการเรียนรู้จากบริบทของกลุ่ม เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม จากการสนับสนุนและประสานสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย ความเป็นเจ้าของร่วม การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีบุคลากรแกนนำสมาชิกที่เข้มแข็ง รวมถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิก และการบริหารจัดการ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนา ประกอบด้วย ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เครือข่ายแห่งการพัฒนา และการให้สวัสดิการ การได้รับการสนับสนุน การเรียนรู้ขององค์กรธุรกิจ ทำให้เกิดการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งได้

งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

อรรถัย พระทัด (2558) ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ วัดสุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานและการมีส่วนร่วม

ร่วมของประชาชนที่ผ่านมา ปัญหาอุปสรรคที่ผ่านมา และการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร บทความ งานวิชาการ การสังเกตแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์พูดคุยแบบ ทางการและไม่เป็นทางการ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหานโยบายการดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนา ชุมชนป้อมมหากาฬส่งผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยของประชาชนในชุมชนป้อมมหากาฬ โดยการดำเนินนโยบายของทางกรุงเทพมหานครไม่มีการศึกษาผลกระทบต่อประชาชนอย่างชัดเจนจึงไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนอย่างเต็มที่แม้การดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแต่ละสมัย ซึ่งมี นโยบายร่วมกับชุมชนในการหาทางออกในการแก้ไขปัญหาด้วยกัน ได้เสนอนโยบายต่างๆ เพื่อให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ผ่านเวทีการสัมมนา เสร็จแต่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่าจะมีวิธีแก้ไขปัญหาคือ อย่างไร ผลสรุปออกมาทุกครั้งคือประชาชนต้องรื้อย้ายที่อยู่ออกจากพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ และจาก ปัญหาการไล่รื้อที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดข้อขัดแย้งขึ้นระหว่างประชาชนชุมชนป้อมมหากาฬ และ กรุงเทพมหานคร ทำให้การดำเนินโครงการดังกล่าวล่าช้าไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ส่วน ประชาชนก็มีการต่อสู้เพื่อจะขออยู่ต่อไปในพื้นที่ชุมชนต่อไป ซึ่งทำให้ปัญหาเกิดความยืดเยื้อมากกว่ายี่สิบ กว่าปีแม้ว่าจะมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหากับทางชุมชนเพื่อ เสนอ ทางออก แนวทางแก้ไขต่อทางกรุงเทพมหานครแต่ก็ยังหาข้อสรุปไม่ได้

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปฐิติกโร) (2556) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มี วัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อเปรียบเทียบระดับ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสาม พราณ จังหวัดนครปฐม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อม และ 3) เพื่อทราบปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประชากรได้แก่คือผู้ที่ เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลอง ใหม่ จำนวน 618 ครอบครัว เปิดตารางสำเร็จรูปของเครซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 234 ตัวอย่าง และมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ผู้บริหารชุมชน นักพัฒนาชุมชน และผู้นำกลุ่มในชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม นำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมวิเคราะห์สถิติทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาค่าสถิติต่างๆ ในส่วนข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด และข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์เชิงลึก ใช้วิธีจัด

กลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (Data Grouping) จากนั้นจึงนำการ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการ วิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique)

ผลการวิจัย พบว่าด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน บ้านคลองใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง 4 ด้าน โดย ด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด คือด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสภาพแวดล้อม พบว่า โดยภาพรวมประชาชนที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ ต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจ พอเพียง โดยภาพรวมไม่ต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ขณะที่ประชาชนที่มี รายได้ต่อเดือน ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน สถานภาพในชุมชน และการเข้าร่วมกลุ่ม ในชุมชน ต่างกัน มีส่วนร่วมใน การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยภาพรวมต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ 0.05 จึง ยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ด้านปัญหา อุปสรรค และ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนา หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคลองใหม่ พบว่า อุปสรรค หรือปัญหา ต่างๆ ที่เกิดขึ้น องค์การ ปกครองส่วนท้องถิ่นได้ร่วมกับชุมชนในการแก้ปัญหาต่างๆ เริ่มตั้งแต่ให้ประชาชนร่วม รับรู้ รับทราบ ร่วม วิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นร่วมกันเป็นอย่างดี หนึ่ง ชุมชนมีรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เป็นเครือข่ายประชาชน เครือข่ายกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ทำให้สะดวกต่อ การติดต่อสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ผู้บริหารชุมชน ผู้นำชุมชน พัฒนาการ องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทเป็นผู้ให้การส่งเสริม สนับสนุน ในกิจกรรมต่างๆ เช่น การ สนับสนุนวิทยากรให้ความรู้ การสนับสนุนงบประมาณ การสนับสนุนผลผลิต หรือผลงานที่เกิดขึ้น อีกทั้งมีการ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน โดยการรวมกลุ่ม กิจกรรมเป็นเครือข่ายชุมชนและการ มีส่วนร่วมที่ดีของประชาชน ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ คือ ด้านการพัฒนาคน ด้านการพัฒนา พื้นที่ด้านการพัฒนาแหล่งรายได้ และด้านการพัฒนาแผนชุมชน ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ชุมชน แก่ประชาชนใน ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ ที่เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็น รูปธรรมและตรงประเด็นความต้องการ หรือปัญหาของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ชุมชนบ้านคลองใหม่นับว่า แบบอย่างการพัฒนาชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ เหมาะสมแก่สังคมไทยตามบริบทชุมชนที่มีลักษณะ คล้ายคลึงกันนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

สุรรัตน์ เทมวรรณ (Temawat, 2005) ศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์และการนำเสนอภาพตัวแทนของการจัดการป่าชุมชน: กรณี ศึกษาเปรียบเทียบสองชุมชนต่างชาติพันธุ์ พบว่า ชุมชนปกากะญอได้มีการนำเอา พิธีกรรมและความ เชื่อมเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติเข้ามาใช้เป็นการผลิตซ้ำ ๆ กระบวนการของความคิดและสำนึกในอำนาจ เหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ขณะที่ชุมชนคนพื้นราบแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเป็นผู้นุรักษ์ ป่าไม้ด้วยวิธีการจำแนกพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ การนิยามตัวตนว่าเป็นผู้นุรักษ์เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนนั่นเอง สำหรับการนำเสนอภาพตัวแทนที่คล้ายคลึงกัน คือ การนิยามตนเองของชุมชนในฐานะผู้นุรักษ์โดยถ่ายทอดออกมาในรูปของกิจกรรมเพื่อสืบทอดองค์ ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนในฐานะที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกเลือกนำมาใช้เพื่อการสะสมทุนทาง สัญลักษณ์ เพื่อสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ให้กับชุมชน โดยมีกิจกรรมที่สำคัญอยู่ 2 กิจกรรม คือ การ บวชป่า และการทำแนวกันไฟ ซึ่งเป็นการพยายามหยิบใช้และตีความของการเป็นผู้นุรักษ์ป่าไม้ของ ชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการต่อสู้และสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนขึ้นมาใหม่แทนภาพลักษณ์ในเชิงลบที่สังคม ภายนอกพยายามสร้างขึ้น

กนกวรรณ วรรณนัง (2553) ศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง” โดยศึกษาทุนทางสังคมของชุมชนพึ่งตนเอง 3 มิติ ได้แก่ มิติโครงสร้าง มิติการรับรู้ และมิติความสัมพันธ์ มิติโครงสร้าง ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มิติการ รับรู้ ประกอบด้วย การติดต่อสื่อสาร และมิติความสัมพันธ์ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคม ความ ไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยและหลักธรรม พบว่า กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนพึ่งพาตนเอง 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้และการประยุกต์ใช้ความรู้ ทำให้ เกิดองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรู้ ด้านการจัดการการเงิน ความรู้ด้านการดำเนินชีวิต ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ และความรู้ด้านการ จัดสวัสดิการกลุ่ม โดยทุนทางสังคมของชุมชนพึ่งตนเองมีความสัมพันธ์กับการจัดการความรู้ของชุมชน ทุนทางสังคมในมิติโครงสร้างมีลักษณะเป็นรูปแบบของการติดต่อทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่ม และ ชุมชนซึ่งทำให้บุคคล กลุ่ม และชุมชนมีช่องทางที่ทำให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์และ ยังก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางความรู้ด้วย ผลการศึกษานำมาสู่การพัฒนาตัวแบบบูรณาการ ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งอธิบายได้ว่าทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรที่ชุมชน ได้สร้างขึ้น โดยเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมได้เกื้อกูลให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้โดยการทดลองปฏิบัติและการ ถ่ายทอดบทเรียนจากการดำเนินงานจนเกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้เดิมและความรู้ใหม่ที่ เหมาะสมกับชุมชน นำไปสู่องค์ความรู้ใหม่ที่ก่อให้เกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชน

กรอบแนวคิด

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังภาพ

